

ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 19^{ΗΣ} ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2005

ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΑΞΙΕΣ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ κ. ΛΟΥΚΑ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΥ

1. Εισαγωγή

Πιστεύουμε ότι στον σημερινό κόσμο, στον οποίο συμβαίνουν τόσο δραματικά γεγονότα, υπάρχει θέση για αξίες. Πιστεύουμε, ακόμη, ότι η αντίληψη που έχει ο άνθρωπος για τον εαυτό του, καθορίζει, εν πολλοίς, την εικόνα που έχει διαμορφώσει για τον συνάνθρωπό του, και ότι η εικόνα αυτή, με τη σειρά της, προσδιορίζει την ποιότητα των αξιών του. Πιστεύουμε, επί πλέον, ότι η ιδέα του ανθρώπου για τη φύση και τη θέση του σ' αυτή επηρεάζει την άποψή του για το τί συνιστά το νόημα της ζωής και καθορίζει τις προτεραιότητες που προσδίδει στις αξίες.

Οι αξίες, όπως γνωρίζουμε, είναι θεμελιώδεις συνδετικές αρχές και βασικά κριτήρια ηθικής, τα οποία καθοδηγούν την ανθρώπινη συμπεριφορά και είναι συστήματα αναφοράς με τα οποία κρίνουμε το ποιόν της ζωής. Οι αξίες προσδιορίζουν την αρετή μας, την τιμή και την τιμιότητά μας, τη φιλία και τη γενναϊοδωρία μας, τη στοργή και την αφοσίωσή μας, την υπερηφάνειά μας, την τρυφερότητα και την καλοσύνη μας. Οι αξίες μας κάνουν ευαίσθητους στην αναγνώριση άλλων αξιών, μας συνενώνουν σε κοινωνίες και ταυτόχρονα διαφυλάττουν τα δικαιώματά μας ως ατόμων. Οι αξίες έχουν αξία όταν εφαρμόζονται.

Οι αξίες έχουν την τιμή τους. Η βασική αξία μίας αξίας συνίσταται στο ότι διαρκώς αυξάνει την ικανότητά μας να εκτιμήσουμε την αξία της και στη σημασία που έχει αυτή για τη ζωή μας. Και όπως ακριβώς οι πράξεις μας είναι

ένσωματωμένες σ' εκείνες τών συνανθρώπων μας, έτσι και οι αξίες μας είναι άμοιβαία ένσωματωμένες. Δεν μπορούμε να εξηγήσουμε ή να εκτιμήσουμε τήν αξία τών αξιών χωρίς να τούς αποδώσουμε ή χωρίς να αποδεχθούμε κάποια αξία τους. Η κάθε μία από τις αξίες, όπως τής δικαιοσύνης, τής ελευθερίας, τής αξιοπρέπειας, τής αγάπης κ.τ.λ., καθορίζεται έν πολλοίς από τις λοιπές αξίες. Οι αξίες όφειλουν τήν αξία τους στή συνύπαρξη τών άλλων αξιών. Μέσα από αυτή τήν ένσωμάτωση και άλληλεπίδραση τών αξιών αναδύεται ή άμοιβαία άλληλεξάρτησή τους, ή διαπίστωση άμοιβαίου χρέους και ή ανάγκη άμοιβαίου σεβασμού και συμβιβασμού. Διαφαίνεται, επίσης, ή ύπαρξη μίας θεμελιακής ένότητας τών αξιών του άνθρώπου και ή δυνατότητα σύγκλισης τών αξιών σε ένα οικουμενικά αποδεκτό σύστημα αξιών. Η αξία μίας αξίας κρίνεται έπομένως και από τον βαθμό στόν όποιο ή συγκεκριμένη αξία ένισχύει τήν ένότητα και τή συνοχή τών αξιών του άνθρώπου.

Οι αξίες συνεχώς διαμορφώνονται και συνάμα παραμένουν, τουλάχιστον ένα μέρος τους, στήν ουσία τους άμετάβλητες, σταθερές. Στις παραδοσιακές έγγενείς αξίες, —όπως εκείνες τής αρχαίας Έλληνικής φιλοσοφίας και του Χριστιανισμού— έχουν προστεθεί και άλλες, νεώτερες, όπως, στις μέρες μας, οι αξίες που άφορούν στο άτομο. Ίσχυρίζονται κάποιοι, ώστόσο, ότι μία από τις άλλαγές που επέφερε ή σύγχρονη έπιστήμη και ή έπιστημονική τεχνολογία είναι ή υποβάθμιση τών υπέρτατων αξιών του άνθρώπου, καθώς και ή γενική κρίση τών αξιών. Καίτοι, αναπόφευκτα, σε μία πλουραλιστική κοινωνία, όπως ή δική μας, ύπάρχει ένα φάσμα έρμηνείας τών αξιών, σύγχρονοι διανοητές ύποστηρίζουν ότι οι αξίες του άνθρώπου κινδυνεύουν από τή διάβρωση τής διαφοροποίησης και από τήν αύξηση τής κοινωνικής άνισότητας. Παρατηρούν ότι οι παραδοσιακές αυτόνομες αξίες τών έθνικών πολιτισμών ύποχωρούν και ότι τις διαδέχεται ό κόσμος τής ουδέτερης όμοιομορφίας. Άλλοι πάλι μιλούν άπαισιόδοξα για μία ύποχώρηση τών πανανθρώπινων αξιών και ισχυρίζονται ότι όσες από τις αξίες άπομένουν θεωρούνται άσυμβίβαστες με τις σημερινές συνθήκες, περιγράφονται ως έξτρεμιστικές ή ακόμα και «έθνικοποιούνται». Η θρησκεία, λέγουν, δεν άποτελεί πλέον τήν ύψιστη αύθεντία ήθικής. Σήμερα, ύποστηρίζουν ότι ή έννοια τής δικαιοσύνης, ή ιδέα τής ήθικής, τά κριτήρια τής άρετης έχουν όλα προσλάβει σχετική αξία, και αυτό τό άποδίδουν στήν επίδραση τής έπιστήμης. Άνεξάρτητα από τήν όρδότητα τών άνωτέρω, χάσαμε φαίνεται, τά άκμαία ένοποιητικά στοι-

χρεια του πολιτισμού μας και διερωτάμαστε ανοικτά πλέον για το τί επιτέλους είμαστε εμείς οι άνθρωποι.

Άς αναφερθούμε, λοιπόν, πρώτα στις αξίες των εθνικών πολιτισμών και των θρησκειών ως παλαιότερες, και ακολουθώντας στις αξίες της επιστήμης και τις αξίες στην επιστήμη.

2. Οι αξίες βρίσκονται στις ρίζες των πολιτισμών

Η ιστορία διδάσκει ότι κανένας πολιτισμός δεν είναι δυνατός χωρίς τη συναίνεση σε ένα σύστημα κοινών αξιών. Η ιστορία διδάσκει επίσης ότι ο πολιτισμός του ανθρώπου όμιλει σε πολλές γλώσσες και ότι από τις 6.000 περίπου εθνικές κουλτούρες πηγάζουν οι αξίες των πολιτισμικών συστημάτων του ανθρώπου. Η πολιτισμική όμως πηγή των αξιών, επισημαίνουν διάσημοι ιστορικοί, συσώρευσε με την πάροδο του χρόνου έννοιες αξιών διαφορετικές και έρμηγεις αξιών αμοιβαία ασυμβίβαστες και όδηγησε σε πολιτιστική διαφοροποίηση και στη γνωστή πολιτισμική απόκλιση. Έτσι, στις μέρες μας, οι εθνικοί πολιτισμοί των λαών της γης διατηρούν ακόμη βασικά διαφορετικές θεωρήσεις παρά το γεγονός ότι έχουν ένοποιηθει με ποικίλους τρόπους. Οι πολιτισμοί του ανθρώπου πλάθουν τον ίδιο τον άνθρωπο, ενώνουν και χωρίζουν (διαφοροποιούν) τους λαούς, διατηρούν τον πλοῦτο και την όμορφιά της ανθρωπότητας και πολλές φορές διαιωνίζουν, δυστυχώς, την άσχήμια του σωδινισμού.

Όμως, παρά την ιστορική τάση του ανθρώπου για πολιτισμική διαφοροποίηση, στα τελευταία 500 χρόνια και κυρίως στον περασμένο αιώνα, παρατηρείται μία τάση για πολιτισμική επανασύγκλιση, λόγω των παγκοσμίων πολιτιστικών ανταλλαγών, τις όποιες επέφερε κυρίως ή χρήση της σύγχρονης επιστημονικής τεχνολογίας. Αναγνωρίζεται άφ' ενός ότι ή ποικιλία και ή ιδιαιτερότητα των εθνικών πολιτισμών άπαιτεί σεβασμό και διαφύλαξη και παρατηρείται άφ' έτέρου ότι ή συνύπαρξη των εθνικών πολιτισμών και ή ειρηνική συμβίωση των λαών που αντιπροσωπεύουν, προϋποθέτει σύγκλιση των εθνικών πολιτισμών σε ένα γενικά άποδεκτό σύστημα αξιών βασισμένο, εν πολλοίς, στα κοινά τους στοιχεία. Η σύγχρονη, λοιπόν, άλληλεξάρτηση των λαών της γης προσφέρει τη δυνατότητα ανάδειξης ενός μικρού έστω άριθμού κοινών αξιών και την άποδοχή

πολλῶν ἀπὸ τὶς ἐπὶ μέρους ἀξίες τῶν ἐθνικῶν πολιτισμῶν ὡς συμπληρωματικῶν τῶν κοινῶν ἀξιῶν.

3. Οἱ ἀξίες βρίσκονται στὸ βάθος τῶν θρησκευτῶν

Σὲ ὅλους τοὺς πολιτισμοὺς καὶ σὲ ὅλη τὴν ἱστορία ὑπάρχει ἡ πίστη στὸ Θεό, ἡ πίστη στὴν ὑπαρξὴ ἑνὸς ἄλλου κόσμου, πέρα ἀπὸ τὸν παρόντα φυσικό, καὶ οἱ συνακόλουδες ὑπερβατικὲς ἀξίες τῆς θρησκείας. Παρὰ τὸν πλουραλισμὸ τῆς πίστεως (ποὺ παραλληλίζει ἐκεῖνον τῶν ἐθνικῶν πολιτισμῶν) ὑπάρχει, ὡστόσο, ὁμοιότητα στὴ βασικὴ διδασκαλία τῶν μεγάλων θρησκευτῶν. Βαθιὰ στὴ θρησκευτικὴ πίστη ἐδρεύουν ἀντιλήψεις ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀπορρέουν οἱ βασικὲς ἀξίες τῆς ἀγάπης, τῆς ἀξιοπρέπειας, τῆς ἀμοιβαιότητος, κ.λπ. Στὰ βάθη τῶν θρησκευτῶν, γράφει ὁ φιλόσοφος-ἱστορικός P. Tillich, ἡ ἴδια ἡ θρησκεία χάνει τὴ σημασία της, καὶ ἐκεῖνο στὸ ὁποῖο δείχνει, ξεφεύγει τὴν ἰδιαιτερότητά της καὶ γίνεται πνευματικὰ ἐλεύθερο. Ἡ ἐνότητα τῶν θρησκευτικῶν ἀξιῶν ἐπομένως πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ στὰ βάθη τῆς θρησκευτικῆς ἐμπειρίας, στὰ ὁποῖα ὁδηγοῦν οἱ παράλληλοι καὶ ἰδιαίτεροι δρόμοι τῶν ἐπὶ μέρους θρησκευτῶν. Ἔτσι, ἂν καὶ ἡ ἐπὶ μέρους διατύπωση τῆς ἀλήθειας ἀπὸ τὴν κάθε θρησκεία εἶναι ἱστορικὰ περιορισμένη, ἡ ἀλήθεια στὴν ὁποία μᾶς ὁδηγεῖ εἶναι κοινὴ στὴν πίστη κάθε θρησκείας. Καὶ τοῦτο γιατί ὑπάρχουν πολλοί, συμπληρωματικοὶ δρόμοι ποὺ ὁδηγοῦν στὶς μεγάλες ἀξίες καὶ ὁλοκληρώνουν τὴν οὐσία καὶ τὸ νόημά τους. Ἀκόμα καὶ τὸ ἀντίθετο μίας μεγάλης ἀλήθειας, εἶπε ὁ φυσικός Niels Bohr, δυνατὸν κάλλιστα νὰ εἶναι μία ἐξ ἴσου μεγάλη ἀλήθεια, μία ἄλλη ὄψη της. Ἡ τάση ἐπομένως γιὰ ὁλοκλήρωση δὲν συνεπάγεται ἐγκατάλειψη τοῦ δικοῦ μας πολιτισμοῦ, οὔτε τῆς δικῆς μας θρησκείας, ἀλλὰ ἐπιβάλλει τὴ διατήρησή τους ὡς συμπληρωματικῶν ὄψεων μίας πλουσιότερης, γενικότερης καὶ ἀντικειμενικότερης πραγματικότητος.

Οἱ κυριότερες τῶν θρησκευτῶν, μὰ ἰδιαίτερα ὁ Χριστιανισμὸς, εἶναι ἀνθρωποκεντρικὲς. Πρεσβεύουν, ὅπως προσωπικὰ ἀντιλαμβάνομαι, ὅτι ὁ Θεός, πρὶν ἀπὸ 15 περίπου δισεκατομμύρια χρόνια, δημιούργησε ἐκ τοῦ μηδενὸς τὰ ἀρχικὰ ὑλικά καὶ ἔθεσε τοὺς φυσικοὺς νόμους καὶ ἄρχισε τὴ διαδικασία ἡ ὁποία ὁδήγησε στὸ σημερινὸ σύμπαν. Αὐτὴ ἡ διαδικασία μετέτρεψε διαδοχικὰ ἀκτινοβολίες καὶ στοιχειώδη σωμάτια σὲ ἀτομικοὺς πυρῆνες, τούτους σὲ ἄτομα καὶ αὐτὰ ἀκολούθως σὲ πολύπλοκα μόρια καὶ συστήματα ἱκανὰ νὰ ὑποβαστάζουν ἐνσυνείδητη

ζωή, και άνεσυρε μέσα από τὸ ἐξελισσόμενο αὐτὸ σύμπαν ἓνα κόσμο προσώπων ὁμοίων μὲ τὴ δική Του εἰκόνα, μοναδικῶν ἐνσυνείδητων ὑπάρξεων, ἀνεπανάληπτων, καὶ ἓνα σπῖτι ἀγίων καὶ ἐπιστημόνων. Θεμελιώδης, λοιπόν, εἶναι ἡ πίστη πολλῶν θρησκειῶν ὅτι ἡ ἀνώτατη πηγὴ τῶν ἀξιῶν εἶναι ὁ Θεὸς καὶ ὅτι οἱ ἀξίες εἶναι ἀποκαλύψεις τῆς θέλησης τοῦ Θεοῦ στὸν ἄνθρωπο. Ἡ θεϊκὴ προέλευση τῶν θρησκευτικῶν ἀξιῶν, τοὺς προσδίδει ἓνα ὑπερβατικὸ, πανανθρώπινο καὶ ἐνοποιητικὸ χαρακτήρα, ἔτσι ὥστε νὰ θεωροῦνται ἀπὸ τοὺς ὁπαδοὺς τῶν θρησκειῶν ἀνώτερες τῶν ἄλλων ἀξιῶν τοῦ ἀνθρώπου. Παρὰ ταῦτα, καὶ ἐξ αἰτίας, ἴσως, αὐτῶν τῶν θρησκευτικῶν ἀντιλήψεων γιὰ τὶς ἀξίες, γινόμαστε μάρτυρες ἐπανειλημμένων συγκρούσεων, ἀντιδικιῶν καὶ πολέμων πάνω ἀκριβῶς στὶς διαχωριστικὲς γραμμὲς ποὺ ὀροθετοῦν οἱ θρησκείες τοῦ ἀνθρώπου.

4. Οἱ ἀξίες τῆς ἐπιστήμης καὶ ἡ ἐπίδραση τῆς ἐπιστήμης στὶς παραδοσιακὲς ἀξίες

Ἡ ἐπιστήμη ἐρευνᾷ τὸν τρόπο λειτουργίας καὶ ἀποκαλύπτει τὴν ὁμορφίαν τοῦ φυσικοῦ κόσμου ὅσο καμίας ἄλλη ἀνθρώπινη ἐνέργεια. Ἡ ἐπιστήμη ὅμως δὲν ἀνακαλύπτει ἀξίες οὔτε εἶναι οἱ ἐπιστημονικὲς ἀνακαλύψεις ὑποκατάστατο γιὰ τὶς τελικὲς, ὄντολογικὲς ἀλήθειες τῆς θρησκείας ἢ τῆς φιλοσοφίας. Ἡ ἐπιστημονικὴ μέθοδος εἶναι κυρίως ἐπαγωγικὴ: μετρήσεις καὶ δεδομένα συσχετίζονται, οἱ λογικὲς καὶ ποσοτικὲς σχέσεις ποὺ ἀπορρέουν διαμορφώνονται σὲ ἐμπειρικοὺς νόμους, καὶ αὐτοί, στὴ συνέχεια, ἀνάγονται σὲ γενικότερες θεωρητικὲς ἀρχὲς καὶ κατανοοῦνται. Ἡ γενικότερη φυσικὴ θεώρηση ἀφ' ἐνὸς μὲν στηρίζεται στὰ πειραματικὰ δεδομένα, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἐνοποιεῖ, ἐπεξηγεῖ καὶ προβλέπει τὰ φυσικὰ φαινόμενα καὶ τὴ συμπεριφορὰ τους. Σ' αὐτὴ τὴ μορφή, σ' αὐτὴν τὴν ἐνότητα ἐγκυβεῖται ἡ ὁμορφία καὶ ἡ δύναμη τῆς ἐπιστήμης: οἱ ιδέες τῆς ἐπιστήμης χαρακτηρίζουν τὸ φυσικὸ νόμο καὶ ἔχουν δύναμη ἐνοποιητικὴ, συνδετικὴ, αἰτιοκρατικὴ. Ἡ ιδέα τῆς βαρύτητας, γιὰ παράδειγμα, δὲν περιγράφει ἀπλῶς ἓνα εἰδικὸ νόμο μίας φυσικῆς συμπεριφορᾶς, ἀλλὰ ἐπεξηγεῖ πῶς ἐργάζεται ἡ φύση, τί κρατᾷ τὸ σύμπαν ἐνωμένο καὶ ταυτόχρονα τοῦ ἐπιτρέπει νὰ κινεῖται καὶ νὰ ἐξελισσεται.

Παρὰ ταῦτα, ἡ γνώση μας γιὰ τὸ φυσικὸ κόσμο δὲν μπορεῖ νὰ ἐπεκταθεῖ, τουλάχιστο ἀπὸ ὅ,τι πρὸς τὸ παρὸν γνωρίζουμε, πέραν τῆς νεκρῆς ὕλης, γιὰ παράδειγμα, στὴν περιοχὴ τῆς ἔμψυχης ὕλης καὶ τῆς συνείδησης. Δὲν γνωρίζω «ὄντολογικὰ» πειράματα στὴν ἐπιστήμη. Οὔτε καὶ γνωρίζω φυσικοὺς νόμους ποὺ

ἐπιβάλλουν σεβασμὸ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι, νομίζω, ἀνάγκη νὰ τονιστεῖ ἀκόμη ὅτι ἐπιστήμονες, ὅπως ὁ Νομπελίστας φυσικὸς Eugene Wigner, ὑποδεικνύουν ὅτι ἂν καὶ οἱ νόμοι τῆς φύσης ἰσχύουν καὶ γιὰ τὰ συστατικὰ τῆς ζώσης ὕλης, ἐν τούτοις οἱ νόμοι αὐτοὶ θὰ πρέπει νὰ τροποποιηθοῦν δραματικὰ γιὰ νὰ ἐξηγήσουν τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς. Αὐτὰ εἶναι τὰ ὄρια τῆς ἐπιστήμης. Πρέπει νὰ τὰ σεβαστοῦμε καὶ νὰ μὴ τὰ παραβιάζουμε ὅταν ἀναζητοῦμε τὶς ἀξίες ἢ τὶς δυνατότητες τῆς ἐπιστήμης.

Ἡ ἐπιστήμη, λοιπόν, *per se* δὲν ἀσχολεῖται μὲ ἀξίες. Οἱ ἐπιστήμονες ὅμως ἀσχολοῦνται μὲ ἀξίες καὶ ἡ ἴδια ἡ ἐπιστήμη ἀπὸ μόνη τῆς δὲν εἶναι ἐλεύθερη ἀξιών στὴν ἐκτέλεση τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας καὶ στὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης. Μποροῦμε, νομίζω, νὰ διακρίνουμε γενικὰ δύο κατηγορίες ἀξιών: *Ἀξίες στὴν ἐπιστήμη καὶ ἀξίες τῆς ἐπιστήμης.*

Ἀξίες στὴν ἐπιστήμη: Ὅρθὰ ἐλέγχθη ὅτι μόνον τότε ἓνας μπορεῖ νὰ ἐργαστεῖ στὴν ἐπιστήμη ὅταν ἐκτιμᾷ τὴν ἀξία τῆς ἀλήθειας. Ὅντως, ἡ ἔρευνα γιὰ τὴν ἀλήθεια στὴν ἐπιστήμη ἐπιβάλλει στὸν ἐρευνητὴ μία ἠθικὴ συμπεριφορὰ, ἡ ὁποία δὲν διαφέρει ποσοτικὰ ἢ ποιοτικὰ ἐκείνης στὴν εὐρύτερη κοινωνία, γιὰτὶ σύμφυτες μὲ τὴν ἄσκηση τῆς ἐπιστήμης εἶναι ἀξίες ὅμοιες μὲ ἐκεῖνες τῆς εὐρύτερης κοινωνίας. Ἡ ἐπιστήμη ἀντιπαραθέτει τὴν ἐργασία ἑνὸς ἐπιστήμονα μὲ τὴν ἐργασία τῶν ἄλλων ἐπιστημόνων καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιζήσει χωρὶς δικαιοσύνη καὶ τιμὴ καὶ σεβασμὸ ἀνάμεσά τους. Ἡ ἐπιστήμη, ἐπὶ πλέον, στηρίζεται στὴν ἐλεύθερη ἐπικοινωνία τῶν ἐπιστημόνων καὶ ἄρα στὴν ἀμοιβαία ἐμπιστοσύνη καὶ ἀλληλεξάρτησή τους. Ἡ ἀνοχὴ τῆς διάστασης ἀπόψεων, ἡ ἐλευθερία τῆς σκέψης καὶ τοῦ λόγου, ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἀξιοπρέπεια, ὁ αὐτοσεβασμὸς εἶναι ὅλες ἀξίες ποὺ ἔχουν ἀναγνωριστεῖ στὸ παρελθόν — πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴ σύγχρονη ἐπιστήμη — ὡς ἀναγκαῖες γιὰ νὰ ἐπιζήσει ἡ κοινωνία. Στὶς ἴδιες ἀξίες στηρίζεται καὶ ἡ ἐπιστήμη γιὰ τὴ λειτουργία τῆς, γιὰτὶ οἱ ἀξίες αὐτὲς εἶναι διαχρονικὲς καὶ γιὰτὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἐκτελεῖται ἀπὸ καὶ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ γιὰτὶ ἡ ἐπιστήμη εἶναι πρωτίστως ἀνθρώπινη διαδικασία. Ἔτσι, ἐνῶ ἡ ἐπιστημονικὴ εἰκόνα γιὰ τὸν κόσμον συνεχῶς ἀλλάζει, οἱ ἀξίες πάνω στὶς ὁποῖες στηρίζεται ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ συμπεριφορὰ παραμένουν οὐσιαστικὰ οἱ ἴδιες, διαχρονικὲς, πανανθρώπινες ἀξίες.

Υπάρχουν όμως και οι αξίες της επιστήμης, αξίες που χαρακτηρίζουν τον ιδιαίτερο τρόπο σκέψης και λειτουργίας της.

Αξίες της επιστήμης

- Ο όρθολογισμός είναι αξία της επιστήμης. Προσδιορίζει τον τρόπο με τον οποίο ανακαλύπτεται ή γνώση στην επιστήμη και το είδος της γνώσης που δέχεται ή επιστήμη ως αντικειμενική, ως «αληθινή».
- Η αντικειμενικότητα και η αποδεικτικότητα της γνώσης είναι αξίες της επιστήμης. Η επιστήμη αποδέχεται ως αντικειμενική μόνο τη γνώση που μπορεί να επιβεβαιωθεί πειραματικά ή να αποδειχθεί θεωρητικά. Επιστημονική αλήθεια είναι εξ όρισμού αυτό που οι επιστήμονες αποδεικνύουν και θεωρούν ως επιστημονικά όρθο εν αντιθέσει με τη θρησκευτική ή τη φιλοσοφική αλήθεια που ορίζεται εκ των έξω, αποκαλυπτικά ή αξιωματικά. Αυτό ισχύει παρά το γεγονός ότι η επιστημονική γνώση έχει μεταβατικό και όχι μόνιμο χαρακτήρα. Η επιστημονική γνώση δεν είναι υποκειμενική, αλλά ούτε και απόλυτη.
- Η ανακάλυψη και η διόρθωση του λάθους είναι αξία της επιστήμης, όπως είναι και ο σεβασμός και η αποδοχή των δεδομένων. Η παραποίηση των επιστημονικών δεδομένων είναι το φοβερότερο των εγκλημάτων στην επιστήμη. Αν και ασφαλώς υπάρχουν κατά καιρούς μεμονωμένα κρούσματα παραποίησης των δεδομένων, αυτά γρήγορα αποκαλύπτονται, γιατί η αποδεικτικότητα είναι αξία της επιστήμης και γιατί η επιστήμη βρίσκεται υπό συνεχή αυτοέλεγχο.
- Η ενότητα και η συνοχή της γνώσης είναι αξίες της επιστήμης. Έτσι, συντονίζεται και ένια εξελίσσεται το σύνολο της επιστημονικής γνώσης.
- Η ταπεινοφροσύνη είναι αξία της επιστήμης, πρωτίστως γιατί ο επιστήμονας γνωρίζει ότι όσο μεγάλη και να είναι ή προσφορά του στην επιστήμη, αυτή θα γινόταν, αργά ή γρήγορα, από κάποιον άλλο, εν καιρώ θα ξεπεραστεί, και γιατί, για να ανακαλύψει αυτό που ανακάλυψε, στηρίχθηκε στους κόπους και τα επιτεύγματα των άλλων επιστημόνων.
- Η οικουμενικότητα και η καθολικότητα είναι αξίες της επιστήμης με διπλή σημασία: Σε ό,τι αφορά στην ισχύ των φυσικών νόμων και σε ό,τι αφορά στη μέθοδο της επιστήμης, στην εγκυρότητά της, στη γλώσσα της, στις επιπτώσεις της, και στη συμμετοχή του άπανταχού ανθρώπου στην επιστήμη.

- Ἡ *συνεργασία* εἶναι *ἀξία* τῆς ἐπιστήμης. Ἡ ἐπιστημονικὴ γνώση εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ μόχθου πολλῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς συνολικῆς συμμετοχῆς τῶν λαῶν ὅλων τῶν ἐποχῶν. Ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη ἐμάθαν νὰ ἐργάζονται μαζὶ στὴν ἐπιστήμη καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ ἐπιστήμη ὑψώνεται ὡς παράδειγμα γιὰ τὸ τί μπορεῖ νὰ ἐπιτύχει ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν συνεργασία. Ἔτσι, ἡ ἐπιστήμη καθίσταται κοινὴ κληρονομιά τοῦ ἀνθρώπου. Ὑπάρχει μία ἐπιστήμη ἢ ὁποία μᾶς ἐνώνει σὲ ἀντίθεση μὲ τίς πολλὰς θρησκείες καὶ τοὺς πολλοὺς ἐθνικοὺς πολιτισμοὺς ποὺ ἐνίοτε μᾶς χωρίζουν. Ἡ ἐπιστήμη ἐπομένως ἔχει ἐνοποιητικὴν ἀξία ὅχι μόνον ἀπὸ πλευρᾶς ἀντικειμενικῆς γνώσης, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πλευρᾶς κοινωνικῆς συνοχῆς.
- Ὁ ἀνθρωπισμὸς εἶναι ἀξία πολυδιάστατη τῆς ἐπιστήμης. Γιατὶ ἡ ἐπιστήμη ἐξυπηρετεῖ ποικιλοτρόπως τίς ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου, μειώνει τὸν πόνο του, καὶ αὐξάνει τὴν ἐλευθερίαν του μὲ τὴν νέα γνώση ποὺ τοῦ παρέχει καὶ μὲ τίς νέες ἐπιλογὰς ποὺ τοῦ προσφέρει. Γιατὶ ἡ ἐπιστήμη ἀπελευθερώνει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸν ἑαυτό του καὶ ἀπὸ τὸν συνάνθρωπό του. Ὁ ἄνθρωπος ξεφύγε ἀπὸ τίς προκαταλήψεις του καὶ οἱ ἄνθρωποι ἀπαίτησαν ἐλευθερίαν καὶ δικαιοσύνην καὶ σεβασμὸν ὅταν τὸ ἐπιστημονικὸ πνεῦμα εἶχε διαδοθεῖ ἀνάμεσά τους. Ὁ ἀνθρωπισμὸς εἶναι ἀξία τῆς ἐπιστήμης γιατί ἡ ἐπιστήμη ἐξυπηρετεῖ ποικιλοτρόπως τίς ὕλικές ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου, ἐξυψώνει τὴν συνολικὴν του συνειδήσιν καὶ προσαρμόζει τίς ἀξίες του στίς σύγχρονες συνθηκὰς τῆς ζωῆς του βοηθώντας τον ἔτσι νὰ ἐκπληρώσῃ καλύτερα τίς ἠθικὰς του ὑποχρεώσεις. Ἡ συνειδήσιν, ὅπως γνωρίζουμε, χρειάζεται σήμερον τὴν γνώσιν. Ὅπως ἀνέφερα καὶ σὲ προηγούμενη ὁμιλία μου, ἂν βαδιὰ στίς ρίζες τοῦ πολιτισμοῦ ἕρρισκεται ἡ χειραφέτησιν τοῦ ἀνθρώπου, ἡ κοινωνία δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀληθινὰ πολιτισμένη χωρὶς τὴν ἐπιστήμη. Ὁ ἀνθρωπισμὸς εἶναι ἀξία τῆς ἐπιστήμης γιατί ἡ ἐπιστήμη καλλιεργεῖ καὶ ὑποβάσκει τὴν ἐλπίδα.

Αὐτὲς καὶ παρόμοιες ἀξίες, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης, ὑποκίνησαν πολλοὺς νὰ διερωτηθοῦν κατὰ πόσον οἱ ἐπιστημονικὲς ἀξίες πρέπει νὰ ἀντικαταστήσουν τίς παραδοσιακὰς ἀξίες τοῦ ἀνθρώπου. Κατὰ πόσον ἡ ἐπιστημονικὴ μέθοδος εἶναι ὁ μοναδικὸς δρόμος στὴν γνώσιν καὶ κατ' ἐπέκτασιν, καὶ ἐφ' ὅσον μόνον ἡ ἄψυχη ὕλη ἐμπίπτει οὐσιαστικὰ στὸ πεδίου τῆς ἐπιστήμης, κατὰ πόσον ἡ ὕλη (ὕλη καὶ ἐνέργεια) εἶναι ἡ βασικὴ πραγματικότης στὸ σύμπαν. Κατὰ πόσον τὸ ἀντικείμενον καὶ τὰ αἷτια μὲ τὰ ὁποῖα ἀσχολεῖται ἡ ἐπιστήμη εἶναι τὰ μόνον ἀληθινὰ καὶ ἐπομένως μόνον ἡ ἐπι-

στήμη δύναται να αποκαλύψει την αντικειμενική αλήθεια της πραγματικότητας. Κατά πόσον ο επιστημονικός ντετερμινισμός αντικατέστησε την ιδέα του Θεού με την ιδέα της φύσης, και τόν θεϊκό με τόν φυσικό νόμο. Κατά πόσον ή επιστήμη ως μέθοδος και ως γνώση πήραν τή θέση του Θεού. Πιστεύω ότι τὸ νὰ θεοποιηθῆι ἢ νὰ ἀπολυτοποιηθῆι ἔτσι ἡ ἐπιστήμη εἶναι ἰσοδύναμο με τὸ νὰ μετατραπῆι ἡ ἐπιστήμη σὲ μύθο, δηλαδὴ νὰ τῆς ἀφαιρεθῆι ἡ ἐπιστημονικότητά τῆς. Καὶ αὐτὸ εἶναι ἓνα τεράστιο σφάλμα με ἀπρόβλεπτες συνέπειες τόσο γιὰ τὴν ἐπιστήμη ὅσο καὶ γιὰ τὸν ἄνθρωπο.

Ὡστόσο, οἱ ἀνωτέρω σκέψεις φοβίζου τὸν σημερινὸ ἄνθρωπο. Πιστεύω, ἐν προκειμένῳ, ὅτι, ἴσως, ἡ κυριότερη ἐπίδραση τῆς ἐπιστήμης στὶς ἀξίες εἶναι ἀκριβῶς τὸ τί ἔχει νὰ πεῖ ἡ ἐπιστήμη γιὰ τὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο, γιὰ τὴν εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου. Ἄς ἐμβαδύνομε λοιπὸν λίγο ἀκόμα σ' αὐτὸ τὸ θέμα.

5. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἄποψη καὶ οἱ συνέπειές τῆς

Σύμφωνα με τὸν παλαιοντολόγο Richard Leaky, τέσσερις εἶναι οἱ ἐποχὲς ποὺ χαρακτηρίζου τὴν ἱστορία τῆς ζωῆς στὴ γῆ: (1) ἡ ἀρχὴ τοῦ σύμπαντος πρὶν ἀπὸ περίπου 15 δισεκατομμύρια χρόνια (τότε ὑπῆρχε μόνο ἀκτινοβολία καὶ στοιχειώδη σωμάτια), (2) ἡ ἀρχὴ τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς - ζωῆς ὑπὸ μορφή μικροοργανισμῶν - κάπου 3,5 δισεκατομμύρια χρόνια στὸ παρελθόν, (3) ἡ ἀρχὴ πολυκύτταρων ὀργανισμῶν πρὶν ἀπὸ περίπου μισὸ δισεκατομμύριο χρόνια (ἡ ζωὴ σ' αὐτὴ τὴν περίοδο ἔγινε πολύπλοκη με τὴν ἐμφάνιση φυτῶν καὶ ζώων), καὶ (4) ἡ «ἐμφάνιση» τῆς ἀνθρώπινης συνείδησης πρὶν ἀπὸ περίπου 2,5 ἑκατομμύρια χρόνια. Ὁ πολιτισμὸς εἶναι κάτι καινούργιο, νέο. Ἴσως πρωτοεμφανίστηκε πρὶν ἀπὸ 35.000 χρόνια (τότε ὑπάρχου οἱ πρῶτες ἐνδείξεις ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔθαβε τοὺς νεκροὺς του).

Σήμερα, ἡ ἐπιστήμη ἐπεκτείνει τὴν κυριαρχία τοῦ ἀνθρώπου στὴ φύση καὶ στὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο. Ἐδῶσε ἡ ἐπιστήμη στὸν ἄνθρωπο πρωτοφανεῖς δυνάμεις με τίς ὁποῖες μπορεῖ νὰ πάρει στὰ χέρια του τὴ δική του ἐξέλιξη, νὰ ἀλλάξει τὸν ἑαυτό του καὶ τὴν ὑπόλοιπη δημιουργία, νὰ ἐπιφέρει σὲ χρονικὸ διάστημα μίας, ἴσως, γενεᾶς ἀλλαγές ποὺ ἑκατομμύρια χρόνια δὲν κατόρθωσαν νὰ ἐπιφέρου στὸ παρελθόν. Αὐτὲς οἱ δυνάμεις φέρου τὸν ἄνθρωπο πέραν τῶν παραδοσιακῶν ἀξιῶν καὶ τῶν ἠθικῶν του συστημάτων. Φέρου καὶ τὸν ἐπιστήμονα πέραν τῶν

παραδοσιακών αξιών και αρχών της επιστήμης και καθιστούν προβληματικό γι' αυτόν τον ισχυρισμό ότι η γνώση που παράγει ως επιστήμονας είναι εξ όρισμού για το καλό του ανθρώπου.

Λόγω αυτών των εξελίξεων, υπάρχουν εκείνοι που ισχυρίζονται ότι ο σημερινός άνθρωπος άρχισε να χρησιμοποιεί την επιστήμη του σε μία συστηματική επίθεση έναντιόν του έαυτού του. Πολλοί επιχειρηματολογούν ότι η εφαρμογή των επιτευγμάτων της επιστήμης στον άνθρωπο διέβρωσε την ιδέα του ανθρώπου σαν κάτι το μεγαλοπρεπές ή θείο και την αντικατέστησε με απόψεις που βλέπουν τον άνθρωπο ως ένα ακόμη ζώο της φύσης ή, ακόμα, ως μία συλλογή μορίων. Άλλοι, πάλι, θεωρούν ως το μεγαλύτερο πρόβλημα της εποχής μας τον εξελικτικό αυτούποθιθασμό, υποτίμηση και «άπανθρωπισμό» του ανθρώπου και διερωτώνται ανοικτά «τινες δὲ ἡμεῖς;»

Ανεξάρτητα από την όρδότητα και το μέγεθος των φόβων που περιέχουν αυτές οι απόψεις και αυτά τα ερωτήματα, έχει, αναμφίβολα, ταπεινωθεί στις μέρες μας ο άνθρωπος. Η εικόνα του ανθρώπου έχει ξεθωριάσει και το ήθικό του ανάστημα έχει σμικρύνει. Πιστεύω ότι η τυχόν εξαφάνιση της ιδέας του ανθρώπου ως κάτι το ξεχωριστό θα ήταν πολύ καταστρεπτική για τον ίδιο και για την όλη ζωή.

Άς δοῦμε λοιπόν μερικές από τις επιπτώσεις της επιστημονικής γνώσης στις απόψεις σχετικά με την ιδέα, την εικόνα του ανθρώπου.

Όπως ήδη ανέφερα, διαφαίνεται ότι το σύμπαν κυφοροῦσε τον άνθρωπο 15 δισεκατομμύρια χρόνια και ότι μία σειρά από σπάνιες κοσμικές συγκυρίες κατέστησαν δυνατή τη ζωή. Πολλοί το θεωρούν αυτό, και την παρουσία του ανθρώπου στον πλανήτη μας τυχαία. Άλλοι πιστεύουν ότι ο Θεός όδηγοῦσε συνεχώς αυτήν την εξέλιξη, αυτήν την παγκόσμια κυφορία, που ρίζωσε τελικά τον άνθρωπο στη γῆ. Η δεύτερη άποψη προσδίδει στον άνθρωπο υπερβατικότητα και υποδεικνύει την ανώτερη αξία του σε σχέση με την υπόλοιπη δημιουργία.

Η άποψη όμως αυτή για τη ξεχωριστή θέση του ανθρώπου στη φύση έχει άμφισβητηθεί από σύγχρονους επιστήμονες. Για παράδειγμα, υποστηρίζεται ότι η ζωή είναι μὲν μία σπάνια, αλλά φυσική κατάσταση της ὕλης, ότι, τουλάχιστο στην αρχή του, ο άνθρωπος ήταν συνδεμένος με κατώτερα όντα, ότι πρέπει να

διαγραφεί ή διάκριση ανάμεσα στην άψυχη και την έμψυχη ύλη, ότι πρέπει να ταυτιστεί ή ουσία του ανθρώπου με αυτό που έχει κοινό με τα άλλα ζώα, ότι δεν υπάρχει ξεχωριστή «ανθρώπινη φύση», και, ακόμα, ότι πρέπει να υποβαθμισθεί ο άνθρωπος για να βοηθηθεί το περιβάλλον και η υπόλοιπη ζωή. Για πρώτη φορά στην ιστορία του, ο άνθρωπος φαίνεται να υποβιβάζει έθελοντικά τον εαυτό του, με την έσφαλμένη, νομίζω, αντίληψη ότι έτσι βοηθά τη φύση και τη ζωή.

Τί είναι λοιπόν μοναδικό στον άνθρωπο; Η μοναδικότητα του ανθρώπου δεν έγκειται ασφαλώς στη φυσική ή στη βιολογική του σύνθεση, αλλά στα διαχρονικά του χαρακτηριστικά: στη λογική του, στην ελευθερία του, στη σκέψη του, στις διανοητικές και στις πνευματικές του δυνάμεις, στη βούλησή του για γνώση και ελεύθερη διερεύνηση. Είναι, ο άνθρωπος, ον γνωστικό, λογικό, πνευματικό, ήθικό, αλτρουιστικό με αξίες που δεν απορρέουν μόνο από την ανάγκη για επιβίωση. Είναι ικανός ο άνθρωπος να δημιουργεί κοσμοθεωρίες για το σύμπαν και τη ζωή, να συναίγει τις επιθυμίες και τις πεποιθήσεις των άλλων, να κάνει ήθικες επιλογές, να δείχνει ευσπλαχνία, να αγαπά, να αυτοθυσιάζεται.

Είναι ασφαλώς ο άνθρωπος ένα από τα ζώα, ένσωματωμένο και συζευγμένο με τη φύση (άπαρτίζεται υλικά ο άνθρωπος από τα ίδια άτομα, όπως το κάθε τί άλλο). Ξεχωρίζει όμως ο άνθρωπος από τα άλλα ζώα λόγω των παραπάνω χαρακτηριστικών. Και όσοι, επί πλέον, αποδέχονται τον άνθρωπο ως το θεόμορφο δημιούργημα, κατανοούν, νομίζω, ότι καλύτερα την υπεροχή του *par excellence* και την ύψιστη τιμή που του έγινε από τον Θεό και τη φύση, να του εμπιστευθούν ολόκληρη τη δημιουργία.

6. Η Οικουμενικότητα και η συμπληρωματικότητα των αξιών

Άς έλθουμε όμως τελικά στην οικουμενικότητα και στη συμπληρωματικότητα των αξιών και στη δυνατότητα αναγνώρισης κοινών αξιών, αποδεκτών από τους λαούς και τις κοινωνίες του πλανήτη μας, χρήσιμων για την επιβίωση και την πρόοδο του ανθρώπου.

Ός πανανθρώπινες θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν εκείνες οι αξίες, οι οποίες παραμένουν πρακτικά ανεπηρέαστες από τις πολιτιστικές διαφορές των λαών και οι οποίες γίνονται ελεύθερα αποδεκτές από τους λαούς της γης ως δικές τους αξίες, παρά τις τυχόν έννοιολογικές έθνικές τους αποχρώσεις. Οι παναν-

θρώπινες αξίες είναι ἄρα κοινές αξίες, βασισμένες στὴν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια καὶ στὴν ἀποδειγμένη ὁμοιότητα ἀνάμεσα στὶς αξίες τῶν λαῶν, οἱ ὁποῖες ἔχουν ἐνσωματωθεῖ στὰ ἐθνικὰ ἀξιοκρατικά συστήματα. Νομίζω ὅμως ὅτι καὶ ἐθνικὲς αξίες ἐνὸς λαοῦ δυνατὸν νὰ χαρακτηριστοῦν ὡς πανανθρώπινες - παρὰ τὴν ἰδιαιτερότητά τους - ἐὰν ἡ ἀποδοχὴ τους ἀπὸ ἄλλους πολιτισμούς μόνο καλὸ θὰ μπορούσε νὰ ἐπιφέρει. Οἱ πανανθρώπινες αξίες σέβονται τὴν ἰδιαιτερότητα τῶν ἀξιῶν τῶν ἐθνικῶν πολιτισμῶν. Ἀναζητοῦνται ἐμπειρικά ἀνάμεσα στὶς αξίες ποὺ ἐμπεριέχονται στὶς κουλτούρες, τοὺς πολιτισμούς καὶ τὶς θρησκείες.

Στὸ Διεθνὲς Συμπόσιο, τὸ ὁποῖο ὀργάνωσε ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν τὸν περασμένο Μάιο γιὰ τὴν ἀνάδειξη τῶν πανανθρώπινων ἀξιῶν, κατονομάστηκαν μεταξὺ ἄλλων καὶ οἱ ἀκόλουθες πανανθρώπινες αξίες:

- Τὸ πρόσωπο
- Ὁ σεβασμὸς τῆς ζωῆς, τῆς ἐλευθερίας, τῆς δικαιοσύνης, τῆς φιλαλήθειας, καὶ τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας
- Ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἀμοιβαιότητα (ὁ χρυσὸς κανόνας)
- Ἡ διασφάλιση τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιάς τοῦ ἀνθρώπου, τῶν ἱστορικῶν δεδομένων καὶ τῆς ἀντικειμενικότητος τῆς γνώσης.

Ὅσον ὅμως ἐπιτυχὴς καὶ νὰ εἶναι ἡ ἀναζήτηση γιὰ πανανθρώπινες αξίες, θὰ παραμένουν διαφοροποιημένες καὶ αὐτοτελεῖς οἱ πλεῖστες τῶν ἀξιῶν τῶν ἐθνικῶν πολιτισμῶν τοῦ ἀνθρώπου. Γιὰ αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον, νομίζω ὅτι ἡ ἀναζήτηση τῶν πανανθρώπινων ἀξιῶν πρέπει νὰ συνοδεύεται ἀπὸ τὴν ἀναγνώριση καὶ τὴν ἀποδοχὴ τῶν ἐθνικῶν ἀξιῶν τῶν λαῶν τῆς γῆς ὡς συμπληρωματικῶν. Πολλὲς ἀπὸ τὶς αξίες τῶν ἐθνικῶν πολιτισμῶν, ἐνῶ ἐμφανίζονται φαινομενικὰ ὡς συγχρούμενες, εἶναι στὴν οὐσία συμπληρωματικὲς προσεγγίσεις, ἄλλες πλευρὲς καὶ ξεχωριστὲς περιοχὲς, μίας εὐρύτερης καὶ πλουσιότερης κοινῆς πραγματικότητος καὶ ἐμπειρίας, καὶ ἄρα μποροῦν νὰ συνυπάρχουν.

7. Τελικὰ σχόλια καὶ συμπεράσματα

Κύριε Πρόεδρε, κυρίες καὶ κύριοι,

Θὰ κλείσω τὴν ὁμιλία μου μὲ τὰ ἐξῆς σχόλια καὶ συμπεράσματα.

1. Ἀναμφίβολα στὶς μέρες μας παρατηρεῖται μία γενικὴ διάβρωση τῶν παρδοσιακῶν ἀξιῶν. Παρατηρεῖται, ἐπίσης, ἓνα ξεθώριασμα ἢ μία ἐξαφάνιση τῶν ἠθικῶν διαχωριστικῶν γραμμῶν ποὺ στὸ παρελθὸν θεωροῦνταν ἀπαραβίαστες

σέ πολλές τεχνολογικές περιοχές —ιδιαίτερα στις ιατροβιολογικές επιστήμες— που υπογραμμίζει τή σημασία τής διαμεσολαβητικής επίδρασης τών πανανθρώπινων αξιών, έτσι ώστε να βελτιστοποιηθοῦν τὰ ὀφέλη καὶ νὰ ἐλαχιστοποιηθοῦν οἱ ἀρνητικές ἐπιπτώσεις τής ἐπιστημονικῆς τεχνολογίας.

2. Ἡ ἐπιστήμη καὶ οἱ ἐπιστημονικὲς ἀξίες ἔχουν θεωρηθεῖ ἀπὸ πολλοὺς ὡς τὸ ὑποκατάστατο τών παραδοσιακῶν αξιῶν. Οἱ ἐπιστημονικὲς ὅμως ἀξίες δυνατὸ νὰ θεωρηθοῦν ὡς συμπληρωματικὲς παρὰ ὡς ὑποκατάστατο τών παραδοσιακῶν αξιῶν. Ἡ γενικὴ ἀποδοχὴ τής ἐπιστήμης ὀφείλεται κατὰ μείζονα λόγο στὴ μεταφυσικὴ τής ἀνεπάρκεια. Ἄφ' ἧς στιγμῆς ὅμως αὐτὸ ἐγκαταλειφθεῖ, ἡ ἐπιστήμη θὰ κριθεῖ μὲ διαφορετικὰ κριτήρια καὶ θὰ ἀντιμετωπίσει ποικίλες ἀντιρρήσεις.

3. Σὲ ὅτι ἀφορᾷ στὶς ἀξίες καὶ στὰ ἄλλα θέματα ποὺ ὑπερβαίνουν τὶς δυνατότητες τής ἐπιστήμης (ἢ εἶναι ἐκτὸς τής ἐπιστήμης), ὁ ἐπιστήμονας ἔχει ὑποχρέωση νὰ σεβαστεῖ τὰ καθορισμένα ὅρια τής ἐπιστήμης καὶ νὰ ἀποφεύγει νὰ ὀμιλεῖ ἐξ ὀνόματος τής ἐπιστήμης, ὅταν οὐσιαστικὰ ἐκφράζει προσωπικὲς ἀντιλήψεις ἢ ἀπόψεις. Εἰδικότερα, ὅταν ἐπιστημονικὲς ἔννοιες ἐπεκτείνονται πέρα ἀπὸ τὴ χρήση τους στὴν ἐπιστήμη, ἐπιβάλλεται σεβασμὸς στὴν ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια καὶ στὰ ἐπιστημονικὰ δεδομένα.

4. Οἱ πανανθρώπινες ἀξίες εἶναι ριζωμένες στὴν ἀποδειγμένη ὁμοιότητα τών ἀξιῶν τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἶναι προϋποθέσεις γιὰ παγκόσμια ἠθικὴ καὶ γιὰ καθοδήγηση τής ἔρευνας καὶ τών ἐφαρμογῶν τής ἐπιστημονικῆς γνώσης πρὸς ὄφελος τής κοινωνίας. Προϋποθέτουν τὴν ἐνότητα τών πολιτισμικῶν συστημάτων τών λαῶν καὶ τὴ σύγκλισή τους σὲ ἓνα κοινὸ σύστημα ἀξιῶν. Ἡ οἰκουμενικότητα τών ἀξιῶν πρέπει νὰ ἀναζητᾷ ἐνότητα καὶ ὄχι ταυτότητα ἀξιῶν.

5. Παράλληλα μὲ τὶς πανανθρώπινες ἀξίες ἐπιβάλλεται ἡ ἀναγνώριση τών συμπληρωματικῶν ἀξιῶν τοῦ ἀνθρώπου, βασισμένη στὴν ἀντίληψη ὅτι καὶ στὸν σημερινὸ κόσμο τής πολύχρωμης ἰδιαιτερότητας πολλὲς ἀπὸ τὶς φαινομενικὰ συγκρουόμενες ἀξίες εἶναι συμπληρωματικὲς ὕψεις καὶ παράλληλες προσεγγίσεις μίας γενικότερης πραγματικότητας.

6. Ἡ θετικὴ διευθέτηση τών προβλημάτων ποὺ ἀντιμετωπίζει ἡ ἀνθρωπότητα προϋποθέτει σοφία καὶ σύνεση βασισμένη στὴν ἐπιστημονικὴ γνώση καὶ

στις πανανθρώπινες αξίες. Πιστεύω, ἐν προκειμένῳ, ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν οὔτε καὶ ἐπιθυμητὸ νὰ ἐπιχειρηθῆι ἔλεγχος τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας, γιατί μόνο σὲ μία ἐλεύθερη κοινωνία μπορεῖ νὰ διατηρηθῆι ἡ ἀκεραιότητα τῆς ἐπιστήμης καὶ νὰ περιοριστῆι ἡ σκοτεινὴ τῆς πλευρά, στὴν ὁποία δὲν ἀναφέρθηκα σὲ αὐτὴν τὴν ὁμιλία.

7. Τελικά, ἐνῶ ἡ σημασία τῶν ἀξιῶν καὶ τῆς ἐπιστήμης στὴν ἐνοποίηση τῶν λαῶν τῆς γῆς εἶναι γενικὰ ἀναγνωρισμένη, καὶ ἐνῶ ὁλοένα καὶ περισσότερο ἀναγνωρίζεται ὅτι πέρα ἀπὸ τοὺς διαχωρισμοὺς παραμένει ὁ κοινὸς ἀνθρωπισμός, θὰ συνεχισθῆι καὶ θὰ αὐξηθῆι ἡ ἀμφισβήτηση τῆς ὑπέρτατης θέσης τοῦ ἀνθρώπου στὴ φύση. Τὰ θέματα ποὺ ἀφοροῦν στὸν ἀνθρώπο, ἂν καὶ ἐπιφανειακά, ἐμφανίζονται ὡς ἀπλὰ καὶ περιορισμένης σημασίας, συνοδεύονται δὲ πολλακίς ἀπὸ οὐσιώδη μεταφυσικὰ ἐρωτήματα γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξή. Στὸ μέλλον, περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι στὸ παρελθόν, οἱ διχογνωμίες καὶ οἱ διαφωνίες στὰ θέματα αὐτὰ θὰ αὐξηθοῦν, γιατί θρῖσκονται βαθιὰ ριζωμένα στὶς μεταφυσικὲς ἀντιλήψεις μας σχετικὰ μὲ τὸν χαρακτήρα τῆς ἀνθρωπότητας, τὸν ὅρισμό τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ προσώπου. Σ' αὐτοὺς τοὺς δύσκολους δρόμους ποὺ μᾶς περιμένουν, πρέπει νὰ σεβαστοῦμε τὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ ἀποδεχθοῦμε τὸ πρόσωπο τοῦ ἀνθρώπου ὡς τὴν ὑπέρτατη πανανθρώπινη ἀξία, ὡς «τὸ ἄριστον τῶν ἐν τῷ κόσμῳ», ὡς εἰκόνα θεόμορφο.
